

’וכבר ידעת ההפרש שבין אוהב וחושק’: דירוג רגשי האהבה אצל רמב”ם ומקורו אצל אלע’זאלי

מאת

טניה ורטמן

מאמר זה בוחן את אופן השימוש במושג החשק (עֶשֶׂק) במורה נבוכים ג, גא על רקע דירוג רגשי האהבה בספרות הערבית הקלאסית וייחוד החשק כמונח המציין את האהבה העזה ביותר, שמאפייניה הבולטים הם בלעדיות וטוטליות. על יסוד ניתוח טקסטואלי מדוקדק מבקשת המחברת להראות כי אפשר לקבוע במידה רבה של ודאות שרמב”ם עיצב את תפיסת החשק שלו בראש ובראשונה בהשראתו של אלע’זאלי.

דיון קדום בהבדלים במשמעויותיהם של מונחים המציינים רגשי אהבה מצוי ב’איגרת השפחות המזמרות’ (רסאלת אל־קיאן) של המלומד הערבי וסופר הא־דב־הדגול עֶמְרֵן בֶּן פֶּהֶר, הידוע יותר בכינויו אל־ג’אֶחַט’ (מת בשנת 869). באיגרתו זו נתפסת האהבה (חֶב) כמונח רחב המציין רגש שיכול להיות מופנה אל מושאים רבים ושונים. על פי התפיסה המתוארת בדיונו של אל־ג’אֶחַט’, היבטים אחרים חייבים להצטרף לרגש הבסיסי של האהבה כדי שהוא יוכל להתפתח לחשק (עֶשֶׂק), שאל־ג’אֶחַט’ מציג כסוג האהבה העז ביותר. התפיסה של החשק הארצי כאהבה יוקדת, שעולה על רגשי אהבה המצוינים באמצעות המונח מַחְבֵּה, שימשה מיסטיקנים צופים לתיאורי החוויה האקסטטית של ההתמסרות לאל. בדומה למקורות המתארים עֶשֶׂק ארצי כמוציא את התודעה של האדם מגדרה וכעולה אף על רגשי אהבה אחרים, ממוקם החשק אל האל בחיבורו המונומנטלי של אֶבּוּ חַאמֵד אל־ע’זַאלי (מת בשנת 1111) ‘החייאת מדעי הדת’ (אֶחְיַאא’ עֶלוּם אַלְדִּין) בראש סולם העלייה הרוחנית, אף מעל דרגת האהבה (חֶב או מַחְבֵּה) או כמימושה הנשגב ביותר. בשל זיקה רעיונית וטקסטואלית מובהקת בין ‘ספר האהבה’, הכלול בחיבור ‘החייאת מדעי הדת’, ובין פרק גא בחלק השלישי של ‘מורה נבוכים’, סביר להניח כי רמב”ם שאב מחיבורו זה של אלע’זאלי בגיבוש תפיסתו את הדרגה העליונה של ההתמסרות הדתית. זיקה זו יש בה כדי להסביר את האופי המיסטי המיוחד את הפרק הנדון ב’מורה נבוכים’, והיא ממקמת את המונחים בעלי הנימה הצופית המופיעים בו בהקשר מיסטי מובהק.

ד”ר טניה ורטמן, האקדמיה ע”ש פולונסקי ללימודים מתקדמים במדעי הרוח והחברה במכון ון ליר, רחוב ז’בוטינסקי 43, ירושלים 9214116, tanjaw@vanleer.org.il, והחוג למחשבת ישראל, tanja.werthmann@mail.huji.ac.il, 9190501, ירושלים